

Війт

Лесь Мартович

I

У двох хатах, що стоять у сусідстві канцелярії громадської, налякалися: в одній теля, а в другій пес. Теля бекнуло та й скочило прямо на пліт і було би пробилось на колик, якби Аничка не вибігла з хати та не нагнала його на город. А пес гавкав і рвався з ланцюга, неначе побачив би чорта місячної ночі.

Такого ляку нагнав звірятам війт Степан, що в канцелярії заговорив страшно грубим і сильним голосом до радних. Як війт заговорив, то двері дрижали, а вікна дзеленькотіли, неначе від бурі. Самого війта боліли вуха від його питомих слів.

— Я вже не витримаю цій біді! — гудів Степан.— Уже знов наклали на мене кару 20 левів. Просив я вас, панове радні, най я скину з себе це чортівське (вибачте за слово) війтівство, та не можу вас цього допроситися. Тепер беріть та знов складайтеся на цю кару.

Радні поглянули один на одного та й крадьки заохочували себе, щоби котрий сказав: "Не наша провина, й не ми маємо покутувати". Поглянув і війт на радних і доразу порозумів їх думки.

— От куда воно! — сказав.— Тепер ви мене не знаєте, а як прикро, то пхаєте мене всюди наперед. За то, що заклали ми читальню,— кара на мене; за то, що зробили вечорниці в читальні,— кара на мене; і за то, що скликали віче,— кара на мене; а тепер за то, що рада ухвалила писати до урядів по-руськи,— кара на мене.

Це почитував війт, неначе вивчену лекцію. Радні поспускали голови, бо виділи, що правда по війтовім боці, та ніхто з них не мав відваги пристати на те, щоби за війта заплатити, бо боявся нарікання від других, що: "А дивіть, куме, через вас та ми тільки втратні".

— А ви собі це в лексі не майте,— загудів війт, допевнившись, що його слово переконало радних.— От ідуть вибори; не виберете мене на виборцю, то наложить староста кару, а виберете мене, то знов буде кара за то, що не голосую так, як староста хоче. Хіба мені враз із хрунями на пана голосувати!

Радні посумніли, бо чули правду Степанових слів, але ніхто з них не знав ніякої поради.

— Таже ми видимо, що біда,— зважився відозватись один із радних,— але скажіть нам, куме Стефане, де нам тої поради шукати?

— Хіба у ворожки,— зважив один із молодших.

— За раду я вам нічого не скажу,— відповів війт,— бо я вже радився всюди, де міг, та й ніхто мені ради не дав. Ходив я по адвокатах, ходив по комітетах; писав до Львова, писав до Відня, а староста таки мене карав та й карає. Був я вже в самого намісника у Львові та жалуввся: за таке і за таке мене староста карає, а намісник мені каже: "То неправда, бо за таке не вольно карати!" Та й радьтеся тепер, у кого хочете.

Лиш я вам одно маю сказати, що гріх і за мене. Відки я маю за всіх поличники брати? Таже й ви, куме Петре, та й ви, куме Василю, ви ще статніші господарі від мене. Побудьте-но й ви трошки війтом. Най буде в нас за рядом щороку інший війт, бо на одного то затяжко.

Тепер усякий починав своє говорити, а всі годилися на те, що біда та, що мужикові тяжко з панами боротися.

Ця нарада була би закінчилася тим, що війтові дозволили би пристати межі хрунів, бо галицькі політичні власті вже не одну громадську раду таким способом із-ломили. Але з багна того вирятував їх, бодай на короткий час, Іван Хворостюк. Це був найстарший чоловік із радних, дуже щгудерний і хитрий на розум.

— А моя рада така,— говорив Іван Хворостюк храпливим і слабим голоском.— Коли вже кождий війт мусить бути караний, то треба так робити, щоби йому та кара не вадила. Я не тудя говорю, аби ми за нього платили,— додав Хворостюк, побачивши, що його радні зле порозуміли,— лиш я тудя говорю, аби війт і мав кару, й аби ніхто не платив їй, та й аби кара була заплачена.

Тепер радні зацікавились, перестали межі собою розмовляти та слухали уважно Хворостюкових слів. А Хворостюк відкашлявся й говорив далі:

— Ви мене питаєтеся, чому війт боїться кари, а я вам скажу: бо має відки заплатити, є на чім пошукати. А якби війт нічого не мав, то би ніякої кари не боявся. Добре кажу чи зле? — запитався Хворостюк цілої ради.

— Правду кажете! — відповіли всі гуртом.

— От так же й це,— говорив Хворостюк,— виберім такого війта, що не має нічого, то й ніякої кари не буде боятися. Але хто межі нами такий, що нічого не має?

Радні поглянули один на одного та й допевнилися, що такого межі ними нема. Це вони сказали Хворостюкові.

— Я то й сам виджу,— говорив Хворостюк,— що па кождім можна пошукати кари. Але й на те є рада. Ви мене питаєтеся яка, а я вам скажу.

Іван Хворостюк підніс кулак догори та й говорив поволі та з притиском кожде слово:

— Скиньмося, панове господарі, всі, як ми тут є, з радних та й вибираймо нову раду. А до нової ради кладім нашого громадського пастуха, Петра Коваленка. А відтак вибираймо ми Петра Коваленка на начальника нашої громади. Отака моя радаї — скінчив Іван Хворостюк і спустив кулак у долину.

Хоч як ця рада здавалася радним чудною й смішною, отже вони таки по довгім балаканні згодилися на те, що Хворостюка треба послухати.

II

Коли староста дізнався, що ціла рада зрезигнувала, то не тільки нічого проти того не мав, але ще й утішився. Та громадська рада була в цілім повіті найтвердша та й при жадних виборах не йшла старості на руку. Староста боявся, що при цих виборах польський кандидат перепаде. Тим-то мав надію, що як настане нова громадська рада й новий війт, то староста зможе вибрати таких виборців, яких йому треба.

Тому-то староста зарядив вибір до громадської ради дуже борзо, так борзо, що громадяни боялися, що не зможуть вибрати Петра Коваленка до ради. Петро Коваленко нічого не мав та й ніякого податку не платив. Мешкав він собі на громадській толоці в солом'яній буді.

Аби мав право бути радним, вїйт доніс до старости, що Коваленко побудував на громадській толоці нову хату та що повинен платити податок. Могло, отже, таке статися, що заки Коваленкові виміряють податок, то буде вже по громадських виборах. Але тут вийшло переслідування громаді на користь. Через те, що ця громада все йшла при виборах проти польського кандидата, ненавиділи її всі уряди. Податковий уряд мстився на ній при всякій нагоді і старався кожного громадянина знищити протизаконними податками. Та й цим разом польські урядники в австрійським уряді, котрі привикли всяке право топтати ногами, не позабули про свій патріотичний обов'язок переслідувати чесну громаду. Таки незабаром вимінив податковий уряд Петрові Коваленкові домовий податок, найвищий, який було можна.

А з Петром Коваленком отаке було: у приставськiм лузі, що перед громадською толокою, із середи на четвер дерся соловей ціліську ніч. Десь на зорях іздрімалося йому, але він усе був певний, що перший звістить днину. Тому повернувся на галузці хвостиком до сходу сонця, приплющив очі й сховав головку під крильце.

Отже заспав.

Збудилася зозуля, дивиться: аж світає. Сама своїм очам не повірила. "Аби соловей сьогодні заспав?! — думала. — Це не може бути!"

Але ж ні: зорі поринають у голубім небі, тихий вітрець потягає, дерева стріпують зрошеними листочками: настає божа днинка.

Замахала злегка крильми зозуля, втворила дзюбок і "кук..." — не докінчила своєї співанки. Думка в неї була така, що як що до чого (як іще ніби не день), то скаже: "Я лиш собі так... позівала".

На голос зозулі прокинувся соловей і таки задеревів на галузці. Ще йому таке не лучилося, аби зозуля його випередила. Скочив, як попарений, обернувся головою до сходу сонця і запищав не своїми голосами. Неначе хотів своїм ляцанням викинути всім із пам'яті те, що зозуля вже обзивалася.

Засоромилася зозуля, що втратила таку нагоду, аби перевищити солов'я, та й не кінчила вже свою співанку, але зачала її наново.

Та зовсім без причини посперечалися соловей із зозулею: ні він, ні вона не звістили днини, але зробив це інший птах. Цим птахом був Петро Коваленко.

Він уже від півгодини гойкав по лузі на корови й ялівник, відганяючи їх на толоку. Скавав за неслухняними телятами босими ногами через рови та чіплявся на корчі веретою, що мав її на плечах намість свити. Як скавав через рови, то придержував правою рукою торбину, бо мав у ній півхліба, три головки часнику, п'ятеро яблук і трохи сиру в капустянім листку.

Коли пригнав худобу на толоку, перша його річ була оглянути буду та позатикати соломою діри, щоби не протікало. Відтак сів собі під буду, заклав ноги під себе, обернув

торбину на придолок і вийняв їжу. Зняв капелюх, перехрестився та став харчувати.

Ледве сонце підбилося вгору, а Петро Коваленко з'їв чверть хліба й півтори головки часнику, аж ось ідуть прямо на нього два присяжні. Один несе нову свиту, а другий чоботи.

Порівнялись:

— Слава богу!

— Слава навіки!

— Ану, Петре, взувай чоботи та й одягай свиту. Годі тобі все на толоці за худобою назирати, іди трохи на село та й вйтуватимеш,— говорить один присяжний.

Петрові застиг хліб у руці. Роззявив рот, витріщив очі та й мовчав.

Що один присяжний говорив, то другий договорював, а Петро таки нічого не міг розчовпати. Не було ради, мусили присяжні на будучого вйта таки добре накричати:

— Одягайся, сякий-такий сину, бо як тебе спражу бучком, та й шкіра трісне!

Петро зложив руки на груди та й заговорив тремтячими губами:

— Люди добрі, змилуйтеся! Що це на мене за напасть? Чим я провинився?

Присяжні на те не зважали: таки мусив Петро взутись і одягнутися.

Один присяжний лишився при худобі, а другий пігнав Петра наперед себе.

Відколи Петро жиє, ще ніколи так не налякався, як того дня.

III

І вибрали Петра Коваленка вйтом, а він іще не розумів, що з ним діється. Аж як дали йому громадську печатку, то тоді йому трохи в голові прояснилося.

Старий вйт Степан мав до нього промову. Він не говорив, але бив Петра грімкими словами:

— Уважай, мой! Петре, вважай! Ти знаєш, що ти тепер?!

Петро спустив очі в долину.

— Ти тепер найстарший у громаді,— гримів Степан.— Що ти скажеш, так має бути, а всі тебе мають слухати. Але ти ніякої кари не бійся, бо ти на те вйт у нашій громаді, аби тебе карали. А як тебе покарають? Кажуть тобі гроші заплатити. А ти відки даш? Свити з тебе не возьмуть, бо не твоя, вона наша, громадська. Як своє відвійтуєш, то маєш отут до канцелярії принести свиту й чоботи та й віддати назад громаді!

Та й Іван Хворостюк мав до Петра промову:

— А за громадою обстань! — говорив Іван кашливим голосом.— Най тебе тепер ніщо не обходить, ти лиш собі дбай за громадою. Печатки нікому не дай, ані не дай свої руки на таке діло, що громаді шкодить. А при виборах голосуй заєдно на нашого мужицького кандидата. Не зрадь громади, аби тебе й на вогні пражили.

— Бо як зрадиш, то не маєш чого до села вказуватися, бо тебе заб'ють! — доправив один молодший радний.

А Петро Коваленко так відповів:

— Я, панове господарі, своє право розумію. Я маю служити громаді. Я був пастух, то пильнував людську худібку, най кождий скаже. Мені за худібкою так було жаль, як за рідною дитиною, не гріх і побожити. А тепер сам собі суджу, панове громадо, усічіть

мені голову на порозі, як гадині сорокатій, коли б я громаду зрадив.

Так Петро Коваленко настав війтом, покинув свою буду та й перенісся на мешкання до громадського арешту.

IV

Який із Петра Коваленка був війт? Ви виділи коли маленького котика, що кожного пса боїться? Але як такого котика притисне пес у куті так, що котик не має куди втікати, то він і очі видряпає псові.

Отак же й Петро Коваленко.

Він усіх боявся. Боявся кожного чоловіка, кожної баби, а може, чи й не кожної дитини в селі. Про жандармів та панів то й згадувати нічого: їх кождий боїться, не то Петро Коваленко. Та зате Петро Коваленко додумався до того, що він на те війтом, аби його кождий лайдак з міста нападав, а він щоби боронився.

Через ту вічну суперечку з панами в місті так роздратувався Петро Коваленко, що, може, з жандармів або урядників хто й хотів із добрим словом до нього підійти, а він усе-таки нікому не вірив та, як лиш міг, робив наперекір.

Не раз, бувало, прийде жандарм до села та жадає від Коваленка печатки, яко знаку, що відбув свою патрулю. Та Коваленко не дав. Жандарм дивувався:

— Чому не дасте печатки? — говорив. — Коли не вірите, то прочитайте, що то на ніяку зраду.

— Е! Якби я читати знав, — говорив Коваленко, — то я би панів не боявся, лиш пани мене.

Не було ради з Коваленком. Приходила на нього кара за карою, а він тільки всміхався та приповідав:

— Буду мені не зліцитуєте, свиту не заберете, а арешту не боюся, бо заєдно мешкаю в арешті.

Незабаром прийшли вибори на посла. Староста наказав, аби кождий війт був виборець. Це Коваленкові й не треба було наказувати, бо громада вже давно постановила післати Коваленка виборцем до голосування.

Став Петро Коваленко виборцем, дали йому карту голосування, а громада виписала на карті руського мужицького кандидата. Як ішов Коваленко до міста, то йому наказували:

— А вважайте, війте, аби пани вам картку не вкрали або щоби не приписали польського посла.

Не треба було Петрові Коваленкові два рази наказувати. Пішов перед панів із таким завязтком, що як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а свого не попустить.

При комісії виборчій був і староста, були й комісари, жандарми, ще й пани з ради повітової. Видирали Коваленкові карту, пхали другу, якийсь його і по спині потяг, але Коваленко не подався. Не знакомився навіть на гроші.

Як прийшла на нього черга голосувати, то Коваленко вийняв карту, розложив її та й тицьнув самому старості під самий ніс.

— Дивіться, пане старосто, що я голосую на руського посла.

Староста збентежився.

— Не можна показувати,— сказав,— бо це тайне голосування.

— Я не маю з чим таїтися,— відрубав Коваленко,— а ви, пане, вважайте, аби-сте голос не вкрали, бо як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а я свого не попусти!

Хоч викинули Коваленка за двері, але руський посол перейшов.

По виборах довідався староста, на який то спосіб став Коваленко війтом, то й зараз його з війтівства скинув, а все-таки Петро Коваленко, хоч за такий короткий час, прислужився громаді.

Громада за ті його заслуги дарувала йому свиту та й чоботи.

Пішов Коваленко назад пасти худобу та вже й забув за своє війтування, лиш часом як розлютився на яке теля, то кричав:

— Та ти, дурне теля, мене не слухаєш? Таже я громаді служив. Я, бідний, невчений пастух, та обстав сильно за громадою. А що би то було, якби я був учений та й маючий господар? Тоді я взяв би панків у крипи, що змикали би передо мною, як теля у сіянок.